

TAPAUSTUTKIMUS

Kaltoinkohtelun muistot lapsuudesta

Muistitietotutkimus vaikuttamassa yhteiskuntaan

Kirsi-Maria Hytönen

 <https://orcid.org/0000-0003-3460-7508>

Antti Malinen

 <https://orcid.org/0000-0002-1967-5871>

Vaiettujen, vaikeiden ja traumaattisten kokemusten tutkimus kuuluu oleellisesti muistitietotutkimukseen (ks. esim. Leydesdorff ja muut 1999). Eräs kansainvälisesti merkittävä osa tutkimusta ovat kaltoinkohtelua lastensuojelun sijaishuollossa koskevat selvitykset ja tutkimukset, joita on tehty 1990-luvulta alkaen eri puolilla maailmaa (ks. Sköld 2013; Daly 2011; Daly 2014; Hayner 2011)¹. Myös Suomi liittyi aiheita selvittäneiden länsimaiden joukkoon vuosina 2014–2016 toteutetulla selvityksellä ”Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983” (jatkossa *lastensuojelun menneisyys -selvitys*). Selvitystyö nojasi lähtökohdiltaan muistitietotutkimukseen ja perustui kokemushaastatteluihin.

1 Antti Malisen tutkimustyön rahoittaja on Suomen Akatemian Kokemuksen historian huippuyksikkö. Kirsi-Maria Hytönen työskentelee Koneen säätiön rahoituksella. Kirjoittajat kiittävät rahoittajia tutkimuksen mahdollistamisesta.

Selvitys lastensuojelun sijaishuollon epäkohdista erosi tavallisimmista muistitietotutkimuksista ainakin kolmella keskeisellä tavalla. Ensinnäkin se tehtiin hyvin tilaajalähtöisesti: tutkimustyön toteutusta ohjasi Sosiaali- ja terveysministeriön (STM) Selvitystyön suunnitelma (2013), jossa määriteltiin lähtökohdat, tutkimustehtävä, tavoitteet ja osin teoreettinenkin kehys. (Tilaustyön reflektoinnista ks. Malinen & Markkola & Hytönen 2019.) Toinen erityispiirre oli hankkeen laajuus. Selvitystyötä varten tehtiin noin 300 muistitietohaastattelua. Massiivisen laadullisen aineiston käyttö tutkimuksessa olisi haastavaa jo sellaisenaan, mutta lisäksi aineistoa koskevat erittäin tiukat tutkimuseettiset vaatimukset ja suojaukset. (Hankkeen tutkimusetiikasta ks. Hytönen & Salenius 2017; Malinen & Hytönen 2018.) Kolmanneksi lastensuojelun sijaishuollon epäkohtien selvityksen vaikutukset ulottuivat laajalle.

Tässä luvussa avaamme tarkemmin edellä todettuja lastensuojelun menneisyyttä selvittäneen tutkimuksen erityispiirteitä. Tarkastelemme hanketta erityisesti muistin ja kokemusten tutkimuksen näkökulmasta pohtien sen keinoja ja mahdollisuuksia vaikuttaa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon ja ihmisten hyvinvointiin. Näemme, että muistitiedon yhteiskunnallinen merkitys rakentuu osaltaan sen ihmisiä voimaannuttavasta luonteesta: jakamalla omakohtaisia kokemuksiaan haastattelussa tai kirjoittamalla muistelijat kokevat tulleensa kuulluksi ja arvostetuiksi ja saavat mahdollisuuden aktiiviseen toimintaan (ks. Honneth 1995; Fingerroos 2004, 91–93; Muhonen & Penneworth & Olmos-Peñuela 2018, 17).

Kokemukset tunnustetuksi ja huomioiduksi tulemisesta olivat tärkeitä lastensuojelun menneisyys -selvitykseen osallistuneille haastateltaville, sillä lapsuudessaan ja nuoruudessaan he kokivat usein kokemustensa vähättelyä ja torjuntaa tai heidät saatettiin esittää valehtelijoina ja epäluotettavina. Osaltaan syitä lasten kuuntelemattomuuteen voidaan hakea kulttuurisista tekijöistä ja ajan kasvatusideaaleista. Suomessa pyrittiin pitkään kasvattamaan siveellisiä ja isänmaallisia ihmisiä, jotka eivät kyseenalaista auktoriteetteja (esim. Tuomaala 2004, mm. 81, 163). Lasten kanssa työskenteleviin henkilöihin tuli luottaa, ja vanhemmat pyrkivätkin harvoin puuttumaan esimerkiksi opettajien toimintaan (Malinen & Tamminen 2017, 90, 328; Hytönen ja muut 2016, 115). Kodit,

koulut ja laitokset muodostivat omat maailmansa, johon ulkopuolisilla ei ollut asiaa.

Kuulluksi tulemisessa ja toisaalta mahdollisuudessa saada oma ääni kuuluville on myös historiapolitiittinen ulottuvuus. Tutkimuksessa on tuotu esiin vuotta 1918 koskevan muistitiedon ja sitä koskevan kerronnan keskeinen osa työväestön vastakulttuurissa ja historiakuvaan koskevista kamppailuista (Peltonen 1996, 14–18, 280–282; Fingerroos 2004, 61–76). Kokemuksista kertominen ja niiden jakaminen on vallankäyttöä. Lastensuojelun historiaa on käsitelty pitkään instituutioiden, ajattelutapojen ja ideologioiden näkökulmasta, ja nämä näkökulmat ovat jättäneet alleen yksilöiden ja erilaisten ryhmien kokemukset ja niiden tuottamat kokemuksyhteisöt (Daly 2014). Monet haastateltavat näkivät selvityshankkeen mahdollisuutena tuoda julki omat kokemuksensa ja näkemyksensä lastensuojelun historiasta.

Olimme osa tutkimusryhmää, teimme haastatteluja sekä kirjoitimme selvityksen loppuraportin (Hytönen ja muut 2016) yhdessä muiden työryhmän jäsenten kanssa. Tässä luvussa pohdimme lastensuojelun menneisyys -selvityksen toteutusta ja merkitystä nimenomaan vaikuttamaan pyrkivän muistitiedon näkökulmasta. Kuvaamme hankkeen käynnistämistä ja kilpailutusta sekä haastattelujen toteutusta ja aineiston käsittelyä. Pidämme tärkeänä jakaa kokemuksiamme muistitietoon nojautuneesta, laajamittaisesta hanketyöstä, sillä tehdyn työn reflektointi jälkeenpäin on tuntunut tärkeältä muistitietotutkimuksen soveltamisen yleistyessä myös muissa aiheissa. Keskellä tutkimustyötä emme voineet vielä kunnolla hahmottaa, mitä oikeastaan olimme saamassa aikaan. Pohdimme muistitietotutkimuksen teoriaa suhteessa isoon selvitystyöhön ja kysymme, mitkä ovat muistitietotutkimuksen rajat ja mahdollisuudet tämän mittakaavan hankkeessa. Tuomme esiin, millä tavoin tutkimuksen tai selvitystyön rakentumiseen ja lopputulokseen vaikuttavat tutkimuseettiset vaatimukset, tilaajan ennakkoon asettamat reunaehdot sekä eri tahoilta esitetyt odotukset.

Kuulluksi tuleminen ja hyvittämisen mahdollisuudet

Yhteiskunnallisesti tarkasteltuna lastensuojelun menneisyys -hankkeen käynnistäminen oli osoitus siitä, että poliittiset päättäjät tahtoivat tehdä oikeutta kaltoinkohtelua kokeneille ja tunnustaa heidän kokemansa vääryydet. Suomessa menneisyysshanke muodostui keskeiseksi hyvittämisen keinoksi. Selvitystyön suunnitelmassa todettiin, että selvitystyön tekemisen itsessään tuli osoittaa, että koettuja vääryyksiä ja kaltoinkohtelua ei unohdeta eikä hyväksytä. Tämän yhteiskunnallisen tavoitteen lisäksi hankkeen tehtävänä oli myös tunnistaa lastensuojelun sijaishuollon historiasta asioita, joita viranomaiset eivät olleet aiemmin nähneet. Hankkeessa pyrittiin näin ollen tavoittamaan laaja joukko kaltoinkohtelua kokeneita ja tarjoamaan heille mahdollisuus kokemusten jakamiseen ja kuulluksi tulemiseen. (STM 2013, 4, 10; Malinen & Hytönen 2018, 143–144.)

Selvitystyötä ohjanneet tavoitteet liittyivät hankkeen osaksi menneisyyden hyvittämisen ilmiökenttää. 1980-luvulta lähtien ihmisoikeuksien poliittinen painoarvo on selvästi vahvistunut, ja tämä on yhtenä syynä vaikuttanut siihen, että erilaisten etnisten, kielellisten ja muiden vähemmistöjen ääni on päässyt kuuluville. Samanaikaisesti myös yksilön oikeuksien ja yksilöllisen kokemuksen painoarvo on kasvanut. (Malinen & Hytönen 2018, 143.) Hanke voidaankin liittää myös osaksi niin sanottua kokemuksellista käännettä. Esimerkiksi lastensuojelun historiaa käsittelevien selvitysten näkökulma on selkeästi vaihtunut instituutioista ja rakenteista henkilökohtaisiin kokemuksiin ja niiden kuunteluun (Swain 2014).

On syytä kuitenkin tuoda esille, että menneisyyden epäkohtiin ja niiden hyvittämiseen liittyy niin poliittisesti kuin tieteellisesti kiistanalaisia kysymyksiä. Menneisyyden hyvitysten tutkijat ovat kritisoineet prosesseja muun muassa siitä, että hyvittämisen käytännöt, esimerkiksi rahalliset korvaukset, voivat tuottaa pahimmillaan uusia vääryyden ja jopa kaltoinkohtelun kokemuksia. Ruotsissa lastensuojelun menneisyys selvitys johti päätökseen myöntää rahallisia korvauksia, mutta hakemuksista yli puolet on hylätty johtuen muun muassa puutteelliseksi todetusta dokumentaatiosta ja kaltoinkohtelun määrittelyyn tehdyistä tiukoista rajauk-

sista (Sköld & Sandin & Schiratzki 2020). Ulla Savolainen (2018, 62) on tuonut esille, kuinka myös Saksan ja Unkarin kansalaisten internointeihin liittyvä korvauslaki tuotti hakijoiden keskuudessa turhautumista muun muassa käsittelyn hitauden takia.

Selvitystyön suunnittelu, toteutus ja julkaisu

Helmikuussa 2011 Ruotsissa julkaistiin lastensuojelun menneisyyttä käsitellyt raportti, joka herätti ilmestymisensä jälkeen keskustelua myös Suomessa. Lisävirikettä lastensuojelun historiaa käsittelevään keskusteluun antoi syksyllä 2011 ilmestynyt dokumentti *Huutolaiset*, Ari Lehiköisen ohjaama kuvaus 1900-luvun alkuvuosikymmenten nöyryyttävisistä lastensuojelun käytännöistä. Lehiköinen on ohjannut myös toisen aihetta käsittelevän dokumentin *Varastettu lapsuus* (2013), joka kertoi koulukodeissa tapahtuneista väkivallanteoista ja niiden merkityksestä kokijoiden elämässä. Molempien dokumenttien voi katsoa nostaneen esiin vaiettuja tapahtumia ja kokemuksia. Osaltaan ne lisäsivät painetta kaltoinkohtelun yhteiskunnalliseen tunnustamiseen. (Malinen & Hytönen 2018, 138.)

Selvitystyö käynnistyi vuoden 2013 alussa, kun työryhmä Sosiaali- ja terveysministeriössä laati tulevan hankkeen alustavan suunnitelman (STM 2013). Selvityksen raamit tarkentuivat myös ministeriön hankinta-ilmoituksessa, jossa haettiin työn toteuttajaa (Sosiaali- ja terveysministeriö, Ajankohtaista 1.11.2013). Keskeisintä oli kokemustieto, mutta se tuli kontekstoida pitkällä aikavälillä tapahtuneisiin muutoksiin sekä aikansa lainsäädäntöön. (STM 2013, 5.)

Kilpailutuksen voitti Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksen monitieteinen tutkijaryhmä, joka aloitti työn kesällä 2014. Työryhmän vastuullisena johtajana toimi historian professori Pirjo Markkola. Professoritason asiantuntijuutta työryhmässä edustivat lisäksi sosiaalityön professori Marjo Kuronen sekä etnologian professori emerita Pirjo Korkiakangas. Hankkeen tutkijat edustivat niin ikään kolme eri oppiainetta: historiaa, etnologiaa ja sosiaalityötä, ja mukana oli sekä suomen- että ruotsinkielisiä tutkijoita. Monitieteisyys ja oppiaineiden

välinen vuoropuhelu, kunnioitus toisten osaamista kohtaan ja työnjako osoittautuivat yhdeksi avaimeksi selvitystyön onnistumiseen.

Selvitystyössä otettiin mallia vastaavista ulkomaisista tutkimuksista, etenkin ruotsalaisista. Mukaan otettiin kaikki sijaishuollon muodot: lastenkodit, koulukodit ja perhesijoitukset sekä esimerkiksi pitkät sairaalajaksot ja joulumerkkikodit. Kaltoinkohtelu määriteltiin laajasti. Sen katsottiin sisältävän ruumiillisen, henkisen ja seksuaalisen väkivallan eri muodot ja yhteenkietoutumat. Emme alkaneet määritellä kaltoinkohtelun muotoja tämän tarkemmin itse, vaan annoimme haastateltavien itse kertoa kokemuksistaan ja määrittelimme kaltoinkohtelun loppuraportissa haastattelujen perusteella. Kaltoinkohteluksi määrittyi näin esimerkiksi ravinnotta jättäminen, ikään ja voimiin nähden liiallinen työnteko, terveydenhuollon laiminlyönti tai lapsen nöyryyttäminen saonin tai teoin.

Selvitystyössä tuli kiinnittää huomiota myös erityisryhmien tilanteeseen sijoituksessa. Aiempi tutkimus oli osoittanut, että etenkin romanilasten sijoituksissa oli tapahtunut vääryyksiä (Grönfors 2012, 242–245). Tutkimusaika osoittautui kuitenkin liian lyhyeksi: romanien pariin pääseminen olisi vaatinut pidempää ajallista kenttätöytä, sillä aihe oli vaikea ja hyvin arkaluontoinen. Siksi romanien kokemukset tulevat loppuraportissa esiin lähinnä viitteenä, joka osoittaa, että aihetta tulisi tutkia tarkemmin. (Hytönen ja muut 2016, 54). Haastavaksi tehtäväksi osoittautui myös niin sanottujen sivustakatsojien ja tekijöiden tavoittaminen sekä useiden eri näkökulmien samanaikainen kokemusperäinen tarkastelu (ks. Malinen & Hytönen 2018).

Sama koskee myös saamelaislasten kouluasuntoloita ja lastenkoteja. Tutkimus on osoittanut, että saamelaislapset eivät saaneet lastenkodeissa, kuten Riutulassa ja Toivoniemessä, puhua äidinkieltään tai tutustua kulttuuriinsa. Heitä suomalaistettiin ankarinkin keinoin, ”sivistettiin” ja kasvatettiin valtaväestön tapoihin. Osa lapsista kasvoi näkemään saamelaisuuden häpeällisenä ja alempiarvoisena. (Esim. Lehtola 2012; Nyysönen 2014; Oinas 2014.) Selvitystyön suunnitelmassa saamelaisuutta ei nostettu erikseen esiin, mikä voi johtua siitä, että julkinen keskustelu saamelaisten asuntolaoloista oli vasta käynnistymässä. Hankkeen aikana keskustelimme tutkimusryhmän kanssa saamelaisten tilanteesta,

mutta aika ei riittänyt uuden kenttätöosuuden käynnistämiseen, eikä saamelaisia ehditty tavoittaa haastatteluihin (Hytönen ja muut 2016, 55). Saamelaisten lastenkotien ja kouluasuntoloiden kokemushistorian selvitystyö jäi siis romanilastenkotien tavoin tulevien tutkimusten aiheeksi.²

Haastattelut toteutettiin tutkittavien valitsemassa paikassa. Mahdollisuus haastattelupaikan valintaan liittyy laajempaan kysymykseen tutkimuksenteon strategisista valinnoista (Herzog 2012). Useimmat osallistujat valitsivat haastattelupaikaksi oman kotinsa. Turvallista tilaa ja luottamusta rakennettiin kertomalla avoimesti selvityshankkeen tavoitteista, haastattelujen luottamuksellisuudesta ja anonymisoinnista. (Hytönen & Salenius 2017; Hytönen ja muut 2016, 17–19.) Haastattelujen kesto vaihteli puolesta tunnista noin viiteen tuntiin. Pari kolme viikkoa haastattelun jälkeen olimme yhteydessä jokaiseen haastateltavaan varmistaaksemme heidän vointinsa ja kuullaksemme selvitystyöstä heränneitä ajatuksia.

Jokainen haastattelutilanne oli omanlaisensa riippuen sen osallistujista, ympäristöstä ja kerrotusta elämäntarinasta. Tila, jossa haastattelu tehtiin, rakensi ja muovasi osaltaan haastattelutilannetta. Astuessamme haastateltavien kodin piiriin edustimme edelleen hanketta ja yliopistoa, mutta samalla meidät asetettiin myös kotiin tulevan vieraan rooliin. Enemmistö haastateltavista halusi osoittaa haastattelijoille vieraanvaraisuutta tarjoamalla kahvia ja pientä purtavaa, välillä lounastakin. Tämänkaltaisen toiminta saattoi osaltaan purkaa jännitteitä, joita usein syntyy tutkimushaastatteluissa. Kysymykset ja vastaukset asettavat osallistujat haastattelijan ja haastateltavien rooleihin, ja haastattelutilanteen institutionaalisuutta luo osaltaan haastattelun tallennus ja se, että haastattelijat tekivät muistiinpanoja. (Ruusuvuori & Tiittula 2017.)

Kodeissaan haastateltavien ulottuvilla oli heidän lapsuuttaan koskevia muistoesineitä. Osa haastateltavista tarjosi sijoitustaan koskevia papereita haastattelijoiden luettavaksi, ja he vetosivat niihin ikään kuin todistaakseen puhuvansa totta. Osa myös halusi kysyä tutkijoilta papereista

2 Pääministeri Sanna Marinin hallitus asetti 28.10.2021 Saamelaisten totuus- ja sovintokomission. Tätä kirjoitettaessa komission työ on vasta alkamassa. Ks. Valtioneuvoston kanslia, <https://vnk.fi/saamelaisten-totuus-ja-sovintokomissio>.

löytyvien asioiden merkityksistä, ja osa pyysi neuvoja, miten saisi omaa sijoitusta koskevat asiakirjat nähtäväkseen. Monella oli yksittäisiä valokuvia mukanaan, ja kotona tehdyissä haastatteluissa katselimme lasten tai lastenlasten kuvia. Eräällä haastateltavalla oli mukanaan lapsuuden pehmolelu, joka oli hänen ainoa tallella oleva esine lapsuudestaan. Onkin muistettava, että laitoksissa ja todennäköisesti myös sijoituskodeissa kasvaneilla lapsilla on muuhun ikäluokkaansa verrattuna vähemmän kuvien, muistoesineiden tai lelujen kaltaisia apuvälineitä lapsuutensa muisteluun. Koska lapset kiersivät kodista toiseen, ei heillä ole myöskään muistelun apuna pitkäaikaisia ystäviä tai huoltajia, jotka olisivat kertoneet heille sattuneista hauskoistakin tapahtumista. Lastensuojelulapsilla muistaminen voi olla yksinäisempää ja siitä puuttuu sosiaalinen tai esineiden antama tuki. (Sköld 2016.) Lastensuojelun menneisyys-selvityksessä tehtiin muutamia ryhmähaastatteluja, joissa sisarukset tai samassa paikassa sijoitettuna olleet kokoontuivat kertomaan lapsuudestaan. Näihin tilanteisiin liittyi usein yksilöhaastatteluja enemmän nau-rua ja hauskojen juttujen kertomista. Haastateltavat myös täydensivät toistensa kerrontaa, jos jollain ei ollut omia muistikuvia.

Osa selvitykseen osallistujista oli kirjoittanut kokemuksistaan tai kertonut tarinansa useaan kertaan eri tahoille, kuten puolisolle, lääkärille tai psykoterapeutille. Heillä oli ikään kuin valmis narratiivi, jolloin haastattelua ei juuri tarvinnut ohjailla kysymyksin, vaan se muotoutui vapaasta kerronnasta. Enemmistön kohdalla kyse oli kuitenkin vaietusta asiasta. Osa ei ollut kertonut kokemuksistaan kuin läheisimmille perheenjäsenille, jos heillekään. Tällöin elämäkerronta oli hapuilevaa, katkonaista, paikoin epäjohdonmukaista ja kulki ajassa edestakaisin. Kerronnan epävarmuus ja pirstaleisuus saattoivat johtua myös vaikeasta aiheesta, syvästä traumasta tai siitä, että haastattelijat olivat vieraita ihmisiä, jotka edustivat osalle haastateltavista ministeriötä ja hallintoa, joltain etäistä ja vierasta. (Hyvärinen ja muut 2010.)

Kuten edellä olemme todenneet, tutkijoiden tavoitteena oli eri keinoin vähentää institutionaalisen haastattelutilanteen jäykkyyttä ja luoda haastateltaville turvallinen olo. Haastatteluissa oli kuitenkin läsnä valtaspekti. Kaltoinkohtelun hyvittäminen oli eräs haastatteluissa esiin tullut aihe, ja osa haastateltavista oli tietoisia Ruotsissa aiemmin tehdystä

selvityshankkeesta ja kaltoinkohtelun uhreille maksetuista korvauksista. Toisinaan haastattelijoiden toivottiin auttavan korvausten saamisessa, ja tätä tarkoitusta varten heille jaettiin materiaalia ja vetoamuksia, joita pyydettiin toimittamaan eteenpäin vallanpitäjille ja erityisesti STM:lle. Joidenkin haastateltavien silmissä edustimme tutkimuksen tilaajaa eli ministeriötä, vaikka itse koimme olevamme työssä vain yliopiston tutkijoina. Vetäydylimmekin tutkijan roolimme taakse ja pyrimme selittämään, että meillä ei ole valtaa korvaukseen liittyvien kysymysten käsittelyssä emmekä voi vaikuttaa kyseisen prosessin etenemiseen. Nämä kysymykset eivät sisältyneet hankkeen tavoitteisiin. (Suopajarvi ja muut 2019, 57; Malinen & Hytönen 2018, 143.)

Välittelevä suhtautumisemme poliittisiin kysymyksiin saattoi tuntua osasta haastateltavista heidän ohittamiseltaan ja väheksynnältä. Nämä tilanteet olivat vaikeita myös meille tutkijoille, ja hankkeen päättymisen jälkeen olemme reflektoineet tilaustutkimukseen liittyviä erityispiirteitä ja valtaulottuvuuksia (Malinen & Markkola & Hytönen 2019). Jo tulevan selvityksen suunnitteluvaiheessa sen toteutukselle luotiin tiettyjä reunaehtoja, jotka vaikuttivat rooliimme ja liikkumavaraamme tutkijoina. STM linjasi hankintailmoituksessaan selkeästi, että selvityksen tulee täyttää akateemisen tutkimuksen kriteerit muun muassa tutkimusetiikkaan kuuluvan tutkittavien suojausten suhteen.

Sijaishuollon kokemukset luokitellaan aiheen puolesta arkaluontoisiksi, joten tutkimusetiikkaa pohdittiin paljon. Suunnittelussa nojattiin Arja Kuulan (2006) tutkimusetiikkaa käsittelevään teokseen sekä käytännön tasolla hankkeen tutkijoiden kokemustietoon. Ruotsissa vastaavan selvityksen tehneet tutkijat myös auttoivat pohtimaan, millaisiin tilanteisiin olisi syytä varautua tämänkaltaisia, sensitiivisiä ja osin traumaattisiakin aiheita käsitteleviä haastatteluja tehtäessä. (Hankkeen etiikasta ks. Hytönen & Salenius 2017; Malinen & Hytönen 2018; historian-tutkimuksen etiikasta laajemmin Lidman & Koskivirta & Eilola 2017.) Etiikka oli läsnä tutkimuksen jokaisessa vaiheessa: suunnittelussa, haastattelujen toteutuksessa, loppuraportin kirjoittamisessa ja aineiston tallentamisessa. Haastattelujen luottamuksellisuus ja haastateltavien turvallisuudentunne olivat edellytyksiä monien osallistumiselle, joten

hyvät käytänteet piti suunnitella jo ennalta.³ Ennen analyysia aineisto litteroitiin ja samalla siitä poistettiin suorat tunnistetiedot (tunnisteti-
tietojen määritelmistä ks. Aineistonhallinnan käsikirja).

Loppuraportti (Hytönen ja muut 2016) kirjoitettiin ydintyöryhmän yhteistyönä. Siinä kuvattiin haastatteluista nousseet kaltoinkohtelun muodot sekä kontekstoitii niitä oman aikansa lainsäädäntöön, sosiaali-
työn käytänteisiin ja haastattelutilanteisiin. Tehtävänannon mukaisesti raportissa esitettiin suosituksia nykyisen ja tulevan lastensuojelun kehit-
tämiseksi.

Selvitys nosti esiin paikoin mielivaltaista lasten kaltoinkohtelua sekä rakenteita, jotka mahdollistivat lasten pahoinvoinnin. Väkivalta oli sekä ruumiillista, henkistä että seksuaalista, ja sen eri muodot kietoutuivat yhteen toisinaan hyvin traumatisoivilla tavoilla. Kokemukset väkivallasta ja kaltoinkohtelusta olivat vaikuttaneet haastateltavien minäkuvaan, itse-
tuntoon, ihmissuhteisiin ja elämänhallintaan. Osa heistä oli hakenut ja saanut apua kokemustensa käsittelyyn, osa oli koettanut selvitä yksin. Huomionarvoinen seikka oli myös se, että haastatteluihin osallistuneet kertojat olivat kaikki tavalla tai toisella selviytyjiä. Ne, jotka eivät kyen-
neet elämään lapsuuskokemustensa kanssa tai joille aihe oli edelleen liian kipeä, eivät olleet enää kertomassa tai eivät kyenneet antamaan haastattelua.

Raportin suljettuun julkaisutilaisuuteen 6.4.2016 kutsuttiin kaikki haastatteluihin osallistuneet. Paikalla oli tutkijoiden lisäksi STM:n virkamiehiä. Keskustelussa haastateltavat esittivät toiveita ja vaatimuksia siitä, miten heidän kokemuksiinsa ja raportin tuloksiin tulisi reagoida. Haastateltavat ensinnäkin odottivat, että lastensuojelusta vastaavat tahot tulisivat esittämään vilpittömän anteeksipyyntönsä erillisessä tilaisuudessa. Toiseksi keskustelussa vaadittiin kärsimysten rahallista korvaamista. Kolmantena keskeisenä teemana keskustelussa nostettiin esille vaateet lastensuojelun kehittämisestä ja sen varmistamisesta, että nykypäivän ja tulevaisuuden lapset eivät joutuisi kokemaan samaa kuin he. Seuraava-

3 Ennalta suunnittelua vaati myös Jyväskylän yliopiston eettinen toimikunta, joka antoi tutkimussuunnitelma lausunnon ennen haastattelujen aloittamista.

na päivänä, 7.4.2016, pidettiin avoin julkaisuseminaari lastensuojelun alan eri toimijoille ja asiantuntijoille.

Raportin luovuttamisen ja julkaisun jälkeen siirryimme tutkijoina työstä sivuun, ulos kentältä. Seurasimme kuitenkin kiinnostuneina selvitykseen liittynyttä keskustelua, muun muassa julkaisuudessa esitettyjä vaatimuksia anteeksipyyntöä ja korvauksista.

Valtioneuvosto järjesti virallisen anteeksipyyntötilaisuuden Finlandia-talossa lapsen oikeuksien päivänä 20.11.2016. Tilaisuus oli juhlava ja arvokas, tunnelmaltaan tiivis ja vaikuttava. Finlandia-taloon oli kutsuttu kaikki selvitykseen osallistuneet tukihenkilöineen. Paikalla oli myös lastensuojelun ammattilaisia sekä nykypäivän sijaishuollossa kasvaneita, lastensuojelun kehittämissyhteisö Pesäpuu ry:n kouluttamia kokemus-asiantuntijoita. Valtiollisen anteeksipyyntö esitti perhe- ja peruspalveluministeri Juha Rehula. Anteeksipyyntö sai paljon valtakunnallista huomiota, mutta sen jälkeen julkinen keskustelu korvauksista sekä niiden laadusta ja määrästä on hiljentynyt. Kuitenkin esimerkiksi Pesäpuu ry on hankkeillaan jatkanut menneisyys selvityksen työtä, ja hankkeissa on ollut mukana myös selvityksen tutkijoita. (Ks. X-ketju-hanke.)

Kokemus tutkimuksen lähtökohtana

Kesäkuussa 2013 julkaistussa Selvitystyön suunnitelmassa samoin kuin myöhemmin hankkeen kilpailutuksen ilmoituksessa korostettiin tulevan selvitystyön kokemuspohjaisuutta:

Henkilön kokemus on ensisijainen eikä kokemuksen oikeellisuutta pyritä kiistämään. Tämä on merkittävä valinta, koska se korostaa yksilön tulkintaa, muistia ja teoille antamaa merkitystä. Kokemusta ei voi kiistää esimerkiksi vetoamalla aikakaudelle ominaisiin kasvatuskäytäntöihin tai näytön puuttumisella. (STM 2013, 5.)

Tavoitteena oli, että haastatteleamalla uhrien lisäksi sivustaseuraaajia ja tekijöitä ”saavutetaan mahdollisimman laaja käsitys koetuista epäkohdista ja niihin vaikuttamisen käytännöistä”. (STM 2013, 5.) Erityisesti

2000-luvulla kokemusperäisen tiedon merkitys on lisääntynyt julkisen hallinnon ja sosiaali- ja terveystalouden kehittämistyössä, ja selvitystyön valinnat heijastelevat tätä kehitystä (ks. Hirschovits-Gerz ja muut 2019, 10). Lastensuojelun uudistamisen nähtiin tarvitsevan kokemuksen tuomaa asiantuntijuutta, mutta vielä olennaisempaan pidettiin itse kokemusten kuulemisen ja niiden tunnustamisen prosessia.

Tehtävä oli kaksijakoinen: yhtäältä selvityksen raportoinnissa tuli arvostaa ”kokemuslähtöistä näkemystä epäkohdista, kaltoinkohtelusta ja väkivallasta”, mutta samalla tuli esittää ajan käytännöllinen ja lainsäädännöllinen konteksti (STM 2013, 5). Suomalaisen selvityksen kokemuspainotteisuus poikkesi esimerkiksi ruotsalaisesta vastaavasta tutkimuksesta, jossa pohdittiin ja punnittiin kokemuskerronnan uskottavuutta (*credibility*) esimerkiksi vertaamalla samassa instituutiossa kasvaneiden kokemuksia keskenään tai arkistolähteisiin. Historioitsija Johanna Sköldin (2016, 503) mukaan ruotsalaisessa hankkeessa tasapainoitiin kahden keskenään ristiriitaisen lähestymistavan välillä.

Hankkeen lähtökohdissa ja tehtävänannossa nostettiin esiin kuunteleminen ja kuulluksi tuleminen. STM:n lähtökohdan voi nähdä osana niin sanottua kokemuksellista käännettä: myös muissa tämän hankkeen kaltaisissa virallisissa selvityksissä näkökulma on siirtynyt instituutioista ja rakenteista henkilökohtaisiin kokemuksiin. Instituutiot ja rakenteet ovat mukana, mutta niitä tarkastellaan niiden arkielämän merkitysten kautta. (Swain 2014.) Kokemuskertomuksista muodostuva ”moniääninen kollaasi” (Fingerroos 2017, 46) oli tutkimustulos sellaisenaan. Ajallisella kontekstoinnilla kyettiin selittämään kaltoinkohtelua mahdollistaneita rakenteita, mikä teki kaltoinkohtelun kokemukset ymmärrettävämmiksi, joskaan ei hyväksyttävämmiksi.

Tavoite ei ollut etsiä mitään puhdasta, yleistettävää ”totuutta” suomalaisen lastensuojelun historiasta, vaan ihmisten omaa käsitystä ja ymmärrystä heille lapsuudessa tapahtuneista asioista. Juuri tässä muistitietotutkimuksen teoreettinen lähtökohta tuli apuun. Käsitteellistämällä haastatteluaineisto muistitiedoksi oli mahdollista nähdä sen liikkuminen ajassa: muistitieto syntyy aina haastatteluhetken vuorovaikutuksessa ja kysymyksenasettelussa, vaikka katse on tarkennettu menneisyyteen. Muistoihin ja niistä kertomiseen vaikuttavat myös tapahtumahetken ja

kerrontahetken välissä eletty aika, elämäkokemukset ja tieto (esim. Korkiakangas 2006; muistitiedon aikakerroksista tarkemmin ks. Hytönen 2016). Monille selvitykseen osallistuneille kyse oli myös tulevaisuudesta: asiasta puhumisen toivottiin edistävän ainakin omaa hyvinvointia, mutta usein sen toivottiin johtavan myös asian laajempaan tunnustamiseen ja nykypäivän lastensuojelun kehitykseen (Hytönen ja muut 2016, 160–164). Kertomalla lapsuuden tapahtumista, tunteista ja niihin liittyvistä tulkinnoistaan haastateltavat eivät tuottaneet ymmärrystä elämästään ainoastaan kuulijoilleen, vaan myös itselleen (Sikes & Goodson 2017, 61–65).

Selvitystyö kiinnittyi yliopiston ja akateemisten tutkijoiden niin kutsuttuun kolmanteen tehtävään, yhteiskunnalliseen vuorovaikutukseen ja vastuuseen yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemisessa (Fingerroos ja muut 2017, 8–9). Muistitietotutkimuksen kansainvälinen lähtökohta on ollut vaiettujen aiheiden tai marginaaleihin jääneiden kokemusten esiin tuomisessa (*give voice to the voiceless*, Thomson 2006). Moni osallistuja kantoi häpeää ja syyllisyyttä omasta lapsuudestaan, eikä osa ollut ennen haastattelua sanoittanut elämäntarinaansa lainkaan. Tällä tavoin selvitys toimi keinona saada oma elämäntarina ja lapsuuden kaltoinkohtelu näkyväksi tai kuulluksi. Joillekin osallistujista haastattelun tärkein yleisö oli oma perhe, joka tiesi tarinasta vain osittain tai ei lainkaan, kun taas osa tähtäsi viestinsä muille samaa kokeneille tai suoraan poliittisille päättäjille.

Muistitiedon mahdollisuudet ja rajat isossa hankkeessa

Syntynyt, noin 300 haastateltavan kokemukset kattava aineisto on laajuudessaan ainutlaatuinen. Sen tallentaminen myöhempää tutkimusta varten kuului hankkeen tavoitteisiin. Asiaa valmisteltiin jo kirjallisissa haastattelulomakkeissa, joissa haastateltavat antoivat luvan aineiston tallentamiseen ilman tunnistetietoja. Aineistoa litteroidessa siitä poistettiin kertojien syntymävuodet (ikä merkittiin viiden vuoden tarkkuudella), isoimpia kaupunkeja lukuun ottamatta paikkakunnat sekä henkilöiden nimet. Laitosten nimet jätettiin, koska myöhemmille tutkijoille oli jätet-

tävä jotain, minkä avulla ymmärtää aineistossa kerrottuja asioita laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa. Jatkotutkimuksen tai jälkiseurannan mahdollisuudet katkaistiin kokonaan, sillä kaikkia haastateltavia on mahdotonta tavoittaa enää muutama vuosi selvityksen jälkeen.

Myös selvitystä varten muodostettu organisaatio (tutkimusryhmä ja ohjausryhmä) on purettu, eikä selvityksen yhteiskunnallisia vaikutuksia-kaan ole näin ollen helppo seurata. Vaikka olemme tutkijoina siirtyneet uusiin tehtäviin, aina ajoittain haastateltavat nousevat mieleemme, sillä kohtaamiset ja selvitystyö olivat merkityksellisiä myös oman tutkijuu-temme kannalta (ks. esim. Hytönen artikkelissa Suopajärvi ja muut 2019). Olemme pohtineet, minkälaisia vaikutuksia menneisyysselvi-tyksellä on ollut haastateltavien hyvinvoinnille, miten heihin vaikutti muistoihin palaaminen, kuulluksi tuleminen tai tunne siitä, että heitä ei ymmärretty.

Olimme muutama viikko haastattelujen jälkeen yhteydessä jokaiseen haastateltavaan, mutta uskomme, että vaikutukset ovat voineet olla pitkä-kestoisempia. Esimerkiksi eräs haastateltava kertoi, että osallistuminen ja tarinan kertominen rohkaisivat häntä etsimään biologisia sukulai-siaan, joita ei ollut aiemmin tuntenut. Osa sai rohkeutta hakeutua psykoterapiaan käsittelemään lapsuuden kokemuksiaan. Tällaisten merkittävien prosessien käynnistyminen ja eteneminen olisi tutkimuk-sellisestikin kiinnostavaa seurattavaa pitkällä aikavälillä. Hankkeen eri vaiheet – niin haastattelu, raportti tai siitä seurannut julkinen anteeksi-pyyntö – ovat saattaneet käynnistää prosesseja, todennäköisesti niin myönteisiä kuin kielteisiä, joista me tutkijat emme ole tietoisia, mutta jotka vaikuttavat niin haastateltavien kuin heidän lähiomaistensa elä-mään.

Etnologi Helena Ruotsala on pohtinut monesta näkökulmasta tutki-muskentän käsitettä: mistä kenttä alkaa, miten se vaikuttaa tutkijaan ja tutkittavaan ja missä kulkevat kentän rajat (esim. Ruotsala 2002; 2005; 2017; myös esim. Fingerroos & Jouhki 2014). Tutkimuseettinen velvoite haastateltavien hyvinvoinnista ei voi jatkua loputtomiin, mutta vastuu tutkimuksen seurauksista kulkee silti mukana. Tiedämme, että osa haastateltavista on osallistunut myös muihin tutkimushankkeisiin, muun muassa Marjo Laitalan ja Vesa Puurosen (2016) tutkimukseen,

jossa selvitettiin erityisesti koulukotilasten kokemuksia. Tätä tutkimusta tehtiin osin samanaikaisesti meidän selvityksemme kanssa. Tiedämme myös, että osa kaltoinkohtelua kokeneista haastateltavista ovat hakeneet oikeutta kokemilleen vääryyksille ja ottaneet yhteyttä viranomaisiin ja poliitikkoihin. Jälkeenpäin olemme pohtineet, olisiko ollut mahdollista tai tarpeellista luoda mahdollisuudet seurantatutkimukselle esimerkiksi kysymällä haastateltavilta haluavatko he antaa luvan myöhempään yhteydenottoon. Tutkimuseettisesti tämä olisi kuitenkin ollut hyvin haastavaa tai jopa arveluttavaa.

Laajuudestaan (190 sivua) huolimatta hankkeen loppuraportti kykeni vain raapaisemaan voimakkaan, syvällisen ja määrällisesti ison muistitietoaineiston pintaa. Selvitystyössä ei ollut tilaa eikä varsinkaan aikaa tarkemmalle analyysille esimerkiksi kerronnan strategioiden, affektien, tunteiden tai trauman vaikutusten näkökulmista. Aineistosta pyrittiin luomaan kokonaiskuva, ”kooste haastattelujen keskeisistä sisällöistä”, esittäen sekä erityisiä että tavallisia kokemuksia, väkivallan toistuvuutta ja sen mahdollistaneita rakenteita (Hytönen ja muut 2016, 13, 20).

Laadullista tutkimusta tehdään tavallisesti suhteellisen pienillä aineistoilla, mikä mahdollistaa syvällisen analyysin. Lastensuojelun menneisyys -selvityksen tuottama aineisto sisältää 300 henkilön pitkät, elämäkerronnalliset haastattelut ja on sellaisenaan valtava yhdellä kertaa hallittavaksi tai analysoitavaksi. Mahdollisessa jatkotutkimuksessa onkin kyettävä rajaamaan aineistoa jollain tutkimuskysymyksestä kumpuavalla tavalla, jotta sitä voi tehokkaasti hyödyntää.

Hankkeen tutkijoina meille annettiin valtaa ja vastuuta lastensuojelun kehittämiseen, ja selvityksen yhtenä tehtävänä oli laatia suosituksia lastensuojelun laadun parantamiseksi ja kaltoinkohtelun ennaltaehkäisemiseksi. Selvityshankkeella oli konkreettisia yhteiskunnallisia vaikutuksia. Susanna Hoikkalan (2020, 24) mukaan valtio ohjasi lisäresursseja sijaishuollon kehittämiseen ja muutti lainsäädäntöä. Tulkintamme mukaan tilaustutkimuksen riskeihin kuuluu se, että sen vaikutusten seuranta jää monella tapaa ilmaan hankkeen päättymisen jälkeen. Sekä tutkijaryhmä että sen työskentelyä tukenut ohjausryhmä purettiin selvitystyön valmistuttua, ja ymmärtääksemme mitään erityistä tahoja ei ole nimetty esimerkiksi suositusten toteutuksen tai lainsäädännön muu-

tosten vaikutusten seurantaan. (Malinen & Markkola & Hytönen 2019.) Valtion keskeisimmät ohjauksen muodot ovat normiohjaus, kuten lainsäädäntö, resurssiohjaus ja informaatio-ohjaus. Selvityksen loppuraportti kuuluu informaatio-ohjauksen piiriin: se sisältää tietoa, jonka nähdään olevan tarpeellista ja hyödyllistä paikallistason toimijoille. Informaatio-ohjauksen haaste on, että on vaikea tietää, miten se saavuttaa lukijansa. Tässä yhteydessä voidaan puhua jopa ohjauksen uskottavuuskriisistä. Tiedämme, että raporttia on ladattu valtion julkaisukokoelmasta yli 10 000 kertaa (luku ajankohdalta 7.6.2022), mutta sitä emme tiedä, ketkä sitä ovat lukeneet ja minkälaisia vaikutuksia sillä on ollut.

Lastensuojelun järjestökenttä, esimerkiksi Lastensuojelun Keskusliitto, on tuonut toistuvasti esiin selvityksen tuloksia ja pyrkinyt vaikuttamaan lainsäädäntö- ja kehittämistyöhön (esim. Lastensuojelun Keskusliitto 2016; 2018). Myös Pesäpuu ry on reagoinut selvityksen tuloksiin ja tuonut näkyväksi kaltoinkohtelun tunnustamisen tärkeyden esimerkiksi vertaistukeen keskittyvillä ”Yhdessä koettua” -tapahtumakiertueella vuonna 2017 sekä X-ketju hankkeen ”Kohtaamisen foorumi” -tapahtumilla (X-ketju-hanke; Yhdessä koettua). Tästä huolimatta on nähtävissä, että selvityksessä esitetyt kehittämisehdotukset olivat suosituksia: ne eivät sido ketään, eikä niiden toteutusta tarvitse valvoa.

Voidaankin pohtia, missä määrin erilaisilla hyvitysmenettelyillä pyritään saattamaan poliittisesti vaikeat asiat päätökseen ja vääryydet menneisyyteen kuuluvaksi asiaksi (Savolainen 2018, 68). Selvityshankkeen suunnitelmassa tunnustettiin nykyisen lastensuojelun kehittämisen tarve, ja hankkeen todettiin tavoittelevan myös välitöntä muutosta lastensuojelun sijaishuollon käytännöissä (STM 2013, 6). Hankkeen loppuraporttiin kirjattiin sijaishuollon uudistamista käsitteleviä suosituksia, mutta epäselväksi jäi kysymys, kenen vastuulla on suositusten edistäminen ja käyttöönotto.

Menneisysselvityksellä ja ministeri Juha Rehulan esittämällä valtiolisella anteeksiopyynnöllä voi nähdä olleen myös laajempia yhteiskunnallisia vaikutuksia. Tapahtumaketju herätti muun muassa Kuurojen Liiton johdossa luottamusta siihen, että kuurojen ja viittomakielisten kohtaamien vääryyksien selvittämiseen löytyisi yhteiskunnallisia välineitä ja tahtoa (Katsui ja muut 2021, 12). Samanlaista keskustelua käytiin myös

saamelaisten yhteisöjen sisällä, muun muassa saamelaiskäräjillä. Tulevina vuosina käynnistettiin niin saamelaisten kuin kuurojen menneisyyttä koskevat selvitystyöt. Saamelaiskäräjien aloitteesta Suomen hallitus ilmoitti 19.10.2017 aloittavansa saamelaisten asioita koskevan sovintoprosessin valmistelun (Saamelaisten totuus- ja sovintokomission asettamispäätös; Saamelaiskäräjien toimintakertomus vuodelta 2018, 13). Antti Rinteen hallitus puolestaan kirjasi ohjelmaansa 6.6.2019 päätöksen ”käynnistää valtiollisen sovintoprosessin kuuroihin kohdistuneista oikeudenloukkauksista.” (Katsui ja muut 2021, 12). Saamelaisten ja kuurojen historiaa käsittelevissä hankkeissa on vahvasti yhteisöllinen ulottuvuus ja niissä on turvauduttu lisäksi uudenlaisiin välineisiin, muun muassa totuus- ja sovintokomission asettamiseen ja yhteisöllisiin kuulemistilaisuuksiin. Lastensuojelun menneisyys selvityksessä ja sen valmistelussa ei kaltoinkohtelua kokeneilla juurikaan ollut heidän oikeuksiaan ajavia taustayhteisöjä – koettuja vääryksiä toivat esille lähinnä dokumentaristit ja poliitikot. Tämä asetelma korosti entisestään haastattelutilanteiden ja kuulluksi tulemisen merkitystä.

Lastensuojelun menneisyys -selvityksen yhteiskunnallinen vaikuttavuus oli suuri. Vaikuttavuus nousi juuri sen muistitietoon nojaavasta, kokemuksellisesta lähtökohdasta. Julkinen valtiovallan anteeksipyyntö on Suomessa harvinaista, joten se voidaan nähdä merkittävänä seurauksena. Vaikutuksia sijaishuollon lainsäädäntöön tai politiikkaan on vaikeampi jäljittää ilman asiaan perehtynyttä seurantaryhmää, mutta arvelemme niitäkin tapahtuneen. Muistitiedon vaikuttavuus ei kuitenkaan ole ainoastaan näin suoraviivaisissa asioissa. Sen voiman voi nähdä jokaisessa haastattelussa, jossa aiemmin vaiennut tai vaiennettu kokija tulee kuulluksi ja kuunnelluksi ja hänen kokemuksensa tunnustetuksi. Haastateltavien voimaantumisen kokemus oli ihmislähtöisesti ajatellen yksi tämän muistitietotutkimuksen suurimmista tuloksista.

KIRJALLISUUS

- Aineistonhallinnan käsikirja. Tietoarkisto. [verkkoaineisto]. Saatavissa: <https://www.fsd.tunifi/aineistonhallinta/fi/>. Viitattu: 28.5.2020.
- Daly, Kathleen 2011: *Redressing Institutional Abuse of Children*. Springer, New York.
- Daly, Kathleen 2014: Conceptualising Responses to Institutional Abuse of Children. *Current Issues in Criminal Justice* 26:1, 5–29. <https://doi.org/10.1080/10345329.2014.12036004>
- Fingerroos, Outi 2004: *Haudatut muistot. Rituaalisen kuoleman merkitykset Kannaksen muistitiedossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Fingerroos, Outi 2017: Etnologi tutkimassa perheenyhdistämiä. Teoksessa: Fingerroos, Outi & Koskihaara, Niina & Lillbroända-Annala, Sanna & Lundgren, Maija (toim.) *Yhteiskuntaetnologia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 27–54.
- Fingerroos, Outi & Jouhki, Jukka 2014: Etnologinen kenttätyö ja tutkimus. Metodini muotoisuuden pohdintaa ja esimerkkitapauksia. Teoksessa: Hämeenaho, Pilvi & Koskinen-Koivisto, Eerika (toim.) *Moniulotteinen etnografia*. Suomen kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos, Helsinki, 79–108.
- Fingerroos, Outi & Lillbroända-Annala, Sanna & Koskihaara, Niina & Lundgren, Maija 2017: Yhteiskuntaetnologia. Arkinen mutta kriittinen katse maailmaan. Teoksessa: Fingerroos, Outi & Koskihaara, Niina & Lillbroända-Annala, Sanna & Lundgren, Maija (toim.) *Yhteiskuntaetnologia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 7–26.
- Grönfors, Janette 2012: Mustalaislähetyksen lastenkotitoiminta. Teoksessa: Pulma, Panu (toim.) *Suomen romanien historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 241–249.
- Hayner, P. B. 2011: *Unspeakable Truths*. Routledge, Abingdon. <https://doi.org/10.4324/9780203867822>
- Herzog, Hanna 2012: Interview Location and its Social Meaning. Teoksessa: Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. & Marvasti, Amir B. & McKinney, Karyn D. (toim.) *The Sage Handbook of Interview Research. The Complexity of the Craft*. Sage, Los Angeles, 207–217. <https://doi.org/10.4135/9781452218403.n14>
- Hirschovits-Gerz, Tanja & Sihvo, Sinikka & Karjalainen, Jarno & Nurmela, Anna 2019: *Kokemusasantuntijuus Suomessa. Selvitys kokemusasantuntijakoulutuksen ja -toiminnan käytännöistä*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Honneth, Axel 1995: *Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*. Polity Press, Cambridge.
- Hoikkala, Susanna 2020: *Historiallinen tapaustutkimus lastensuojelulaitoksen rajoittamis- ja kurinpitökäytännöistä 1950–2000*. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Socca, Helsinki.
- Hytönen, Kirsi-Maria 2016: Tutkija aikamatkustajana. Mennyt, nykyhetki ja tulevaisuus keruukilpailuvastauksissa. Teoksessa: Korkiakangas, Pirjo & Olsson, Pia & Ruotsala, Helena & Åström, Anna-Maria (toim.) *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteenä*. Suomen kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos, Helsinki, 301–337.
- Hytönen, Kirsi-Maria & Malinen, Antti & Salenius, Paula & Haikari, Janne & Markkola, Pirjo & Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanna 2016: *Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983*. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3806-9>

- Hytönen, Kirsi-Maria & Salenius, Paula 2017: Yhteiskunnallisen etnologisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. Teoksessa: Fingerroos, Outi & Koskihaara, Niina & Lillbroända-Annala, Sanna & Lundgren, Maija (toim.) *Yhteiskuntaetnologia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 79–100.
- Hyvärinen, Matti & Hydén, Lars-Christer & Saarenheimo, Marja & Tamboukou, Maria 2010: Beyond Narrative Coherence. An Introduction. Teoksessa: Hyvärinen, Matti & Hydén, Lars-Christer & Saarenheimo, Marja & Tamboukou, Maria (toim.) *Beyond Narrative Coherence*. John Benjamins, Amsterdam & Philadelphia, 1–15. <https://doi.org/10.1075/sin.11.01hyv>
- Katsui, Hisayo & Koivisto, Maija & Tepora-Niemi, Suvi-Maaria & Meriläinen, Niina & Rautiainen, Pauli & Rainö, Päivi & Tarvainen, Merja & Hiilamo, Heikki 2021: *Viitotut muistot. Selvitys kuuroihin ja viittomakielisiin Suomenhistoriassa 1900-luvulta nykypäivään kohdistuneista vääryyksistä sekä niiden käsittelyyn tarkoitetun totuus- ja sovintoprosessin käynnistämissä edellytyksistä*. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki.
- Korkiakangas, Pirjo 2006: Etnologia näkökulmia muistiin ja muisteluun. Teoksessa: Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 120–144.
- Kuula, Arja 2006: *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Vastapaino, Tampere.
- Laitala, Marjo & Puuronen, Vesa 2016: *Yhteiskunnan tahra? Koulukotien kasvattien vaietut kokemukset*. Vastapaino, Tampere.
- Lastensuojelun Keskusliitto 2016: Menneestä on opittava. Turvallinen sijaishuolto on lapsen oikeus. [verkkoaineisto]. Lastensuojelun Keskusliitto 6.4.2016. Saatavissa: <https://www.stinfo.fi/tiedote/menneesta-on-opittava-turvallinen-sijaishuolto-on-lapsen-oikeus?-publisherId=1950&releaseId=43596422>. Viitattu 20.6.2022.
- Lastensuojelun Keskusliitto 2018: Liian pieniä tekoja lastensuojelussa. [verkkoaineisto]. Lastensuojelun Keskusliitto 15.5.2018. Saatavissa: <https://www.lskl.fi/lehdistotiedotteet/liian-pienia-tekoja-lastensuojelussa/>. Viitattu 25.9.2020.
- Lehtola, Veli-Pekka 2012: *Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896–1953*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Leydesdorff, Selma & Dawson, Graham & Burchardt, Natasha & Ashplant, T. G. 1999: Introduction. Trauma and Life Stories. Teoksessa: Lacy, Kim & Leydesdorff, Selma & Dawson, Graham (toim.) *Trauma and Life Stories. International Perspectives*. Routledge, Abingdon, 1–26.
- Lidman, Satu & Koskivirta, Anu & Eilola, Jari (toim.) 2017: *Historian tutkimusetiikka*. Gaudeamus, Helsinki.
- Malinen, Antti & Hytönen, Kirsi-Maria 2018: Kaltointohtelun äänet ja hiljaisuudet lastensuojelun historian tutkimuksessa. Teoksessa: Hannikainen, Matti O. & Danielsbacka, Mirikka & Tepora, Tuomas (toim.) *Menneisyyden rakentajat. Teoriat historian tutkimuksessa*. Gaudeamus, Helsinki, 132–149.
- Malinen, Antti & Markkola, Pirjo & Hytönen, Kirsi-Maria 2019: Conducting Commissioned Research. The Finnish Inquiry into the Failures of Child Welfare, 1937–1983. *Scandinavian Journal of History* 44, 1–20.

- Malinen, Antti & Tamminen, Tuomo 2017: *Jälleenrakentajien lapset. Sotienjälkeinen Suomi lapsen silmin*. Gaudeamus, Helsinki.
- Muhonen, Reetta & Bennenworth, Paul & Olmos-Peñuela, Julia 2018: *From Productive Interactions to Impact Pathways. Understanding the Key Dimensions in Developing SSH Research Societal Impact*. Center for Higher Education Policy Studies, Enschede. <https://doi.org/10.3990/4.2589-9716.2018.02>
- Nyysönen, Jukka 2014: Saamelaisten kouluolot 1900-luvulla. Teoksessa: Keskitalo, Pigga & Lehtola, Veli-Pekka & Paksuniemi, Merja (toim.) *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*. Siirtolaisuusinstituutti, Turku, 63–86.
- Oinas, Outi 2014: Saamelaisten kouluhistorian tarkastelua 1910-luvun Enontekiön Lapissa piispan ja papin teksteissä. Teoksessa: Keskitalo, Pigga & Lehtola, Veli-Pekka & Paksuniemi, Merja (toim.) *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*. Siirtolaisuusinstituutti, Turku, 121–145.
- Peltonen, Ulla-Maija 1996: *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Ruotsala, Helena 2002: *Muuttuvat palkiset. Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiiveissa vuosina 1930–1995*. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Ruotsala, Helena 2005: Matkoja, muistoja, mielikuvia. Kansatieteilijä kentällä. Teoksessa: Korkiakangas, Pirjo & Olsson, Pia & Ruotsala, Helena (toim.) *Polkuja etnologian menetelmiin*. Suomen kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos, Helsinki, 45–76.
- Ruotsala, Helena 2017: Meänkieli herättää tunteita. Mistä kentän kielivalinnat kertovat? Teoksessa: Fingerroos, Outi & Koskihaara, Niina & Lillbroända-Annala, Sanna & Lundgren, Maija (toim.) *Yhteiskuntaetnologia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 265–287.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Mirva M. 2017: Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvuori, Johanna (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Vastapaino, Tampere, 46–83.
- Saamelaiskäräjien toimintakertomus vuodelta 2018. Saamelaiskäräjät.
- Savolainen, Ulla 2018: Miksi historian hyvytykset epäonnistuvat? Törmäävät muistikäsitykset ja hyvityksen moraali. *Historiallinen aikakauskirja* 116:1, 56–68.
- STM = Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 2013: Selvitystyön suunnitelma. Epäkohdat ja kaltoinkohtelu lastensuojelun sijaishuollossa 1930- ja 1980-lukujen välisellä ajanjaksolla. [verkkoaineisto]. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, Helsinki. Saatavissa: <https://stm.fi/documents/1271139/1359578/Ep%C3%A4kohdat+ja+kaltoinkohtelu+lastensuojelun+sijaishuollossa.pdf/7d87ee52-c8fb-40fa-b63c-7791d4591e53/Ep%C3%A4kohdat+ja+kaltoinkohtelu+lastensuojelun+sijaishuollossa.pdf>. Viitattu 29.5.2020.
- Sikes, Pat & Goodson, Ivor 2017: What Have You Got When You've Got a Life Story? Teoksessa: Goodson, Ivor & Antikainen, Ari & Sikes, Patrick & Andrews, Molly (toim.) *The Routledge International Handbook on Narrative and Life History*. Routledge, Abingdon, 60–71. <https://doi.org/10.4324/9781315768199>
- Sköld, Johanna 2013: Historical Abuse – A Contemporary Issue. Compiling Inquiries into Abuse and Neglect of Children in Out-of-Home Care Worldwide. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 14:1, 5–23. <https://doi.org/10.1080/14043858.2013.771907>

- Sköld, Johanna 2016: The Truth about Abuse? A Comparative Approach to Inquiry Narratives on Historical Institutional Child Abuse. *History of Education* 45:4, 492–509. <https://doi.org/10.1080/0046760X.2016.1177607>
- Sköld, Johanna & Sandin, Bengt & Schiratzki, Johanna 2020: Historical Justice through Redress Schemes? The Practice of Interpreting the Law and Physical Child Abuse in Sweden. *Scandinavian Journal of History* 45:2, 178–201. <https://doi.org/10.1080/03468755.2018.1555100>
- Suopajarvi, Tiina & Koskinen-Koivisto, Eerika & Korjonen-Kuusipuro, Kristiina & Hytönen, Kirsi-Maria & Hämeenaho, Pilvi 2019: Tunteilla on väliä. Tutkijan tunteet etnografisessa tutkimusprosessissa. *Elore* 26:2, 42–67. DOI: <https://doi.org/10.30666/elore.77809>
- Swain, Shurlee 2014: *History of Australian Inquiries Reviewing Institutions Providing Care for Children*. Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse, Sydney.
- Thomson, Alistair 2006: Four Paradigm Transformations in Oral History. *Oral History Review* 34:1, 49–70. <https://doi.org/10.1525/ohr.2007.34.1.49>
- Tuomaala, Saara 2004: *Työtätekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Yhdessä koettua. 100-vuotias Suomi sijoitettujen lasten silmin. [verkkoaineisto]. <https://yhdessakoettua.fi/>. Viitattu 25.9.2020.
- X-ketju-hanke. Turvallisen sijaishuollon puolesta. [verkkoaineisto]. Pesäpuu ry. Saatavissa: <https://pesapuu.fi/toiminta/turvallinen-sijaishuolto/turvallisen-sijaishuollon-puolesta-x-ketju-hanke/>. Viitattu 28.5.2020.